

A sepsiszentkirályi református temető és régi sírkövei

(Kivonat)

A dolgozat a sepsiszentkirályi református temető 1973 szeptemberi felmérését tartalmazza. Az elmúlt huszonöt év alatt a régi sírkövek száma egyharmadára csökkent, sokuk kidőlt, ami még áll, annak is legtöbbje olvashatatlan, a feliratok és faragványaik nagy része lemállott. 1973-ban összesen 101 sírkövet találtunk. Közülük 54-et rajzoltunk le, míg kettőnek csak díszítőmotívumát örökítettük meg.

A lerajzolt 54 sírkőből 47 volt 19. századi, 7 pedig a századunk elejéről való. Előbbiek közül 20-at lehetett egészen, 13-at részben kiolvasni. Összesen 9 sírkövön találtunk verses feliratot.

*

Fiatal végzős diákokként, a megyeközpontoz közel Illyefalva, Aldoboly és Sepsiszentkirály temetőiben még 1973 nyarán végeztünk felmérést KÁDÁR Gyulával, a jelenlegi történelem szakos tanárral. Sok vesződéssel ástuk ki a régi, elsüllyedt sírköveket, próbáltuk kisilabizálni a málló kövekről a feliratokat. Azzal a céllal írtuk le minden egyes sírkő teljesen vagy részben olvasható feliratát, hogy egy majdani dokumentálás, különösen állami és egyházi levéltárakban való kutatások során rábukkanhatunk olyan személyekre, akik nevét, sírjának helyét érdemes lesz megörökíteni az utókor számára. Sajnos, a temetők feltérképezése, az akkor fellelt sírkövek bejelölése, bár egy vázlatos térképen, elmaradt. E hiányosság ma már szinte pótolhatatlan. Ha csak Sepsiszentkirály református temetőjét vesszük, az elmúlt huszonöt év alatt a régi sírkövek száma egyharmadára csökkent, sokuk kidőlt, ami még áll, annak is legtöbbje olvashatatlan, a feliratok és faragványaik nagy része lemállott.

A sepsiszentkirályi református temetőben 1973 szeptemberében végeztük el kutatásainkat, rajzoltuk le a legjellegzetesebb régi sírköveket és jegyeztük fel a sírfeliratokat. Akkor a domboldalra kapaszkodó régi temetőrész, gyümölcsfákkal tele, teljesen bebokrosodott sűrű ciheres volt. Mára kitakarították e felhagyott helyet a bokroktól; ha a roskadozó és kidőlt sírköveket helyreállítanák, rendszeresen kaszálnák s takarítanák az újra eluralkodni kezdő gyomtól, a szilvafákkal tele oldal, az azok tövében meghúzódó emlékkövekkel, ez a jellegzetes régi székely temető kegyhely és egyben turisztikai kuriózum is lehetne...

Általában az egész Székelyföldön a temetők időben legrégebbi, felhagyott része elhanyagolt, gondozatlan, a sírkeretek gazzal tele szemételepe. Sok helyen a régi sírköveket a ma divatos sírkeretek alapozásakor a kőművesek összetörik, beöntik, lépcsőfokoknak használják, sőt, volt eset, hogy ház és gazdasági épületek alapjaiba építették be. Nemrég jutott tudomásomra, hogy Illyefalván az egyik, a temetőhöz közel álló telken a régi csűr lebontásakor az alapban több régi sírkövet találtak. Gyermekkoromban Sepsiszentgyörgyön a Sugás utcában láttam a felhagyott zsidótemetőből hozott sírköveket lefektetve házak ajtaja előtt, belépő vagy küszöb gyanánt.

A múlt századból ismerünk adatokat, hogy a temető a csorda legelő-, vagy delelő helye volt. Zalánban a 19. század elején azért rótták meg a pásztort, mert a megengedettnél hosszabb ideig delelt mindennap a temetőben¹. Nagyborosnyón 1840-ben községi határozat mellett engedélyezték az Oltár-hegyen lévő temetőben a borjak legeltetését, évi 10 Rft. hasznobérért. Természetesen az itt legelő állatok kárt tettek nemcsak a régi, de az új sírokban is, sok sírkövet, kopjafát kidöntöttek. Végül 1863-ban megtiltották a további legeltetést, kijelentve, hogy ennek utána „Rektetni a füvet marhával nem léssen szabad.”² HEREPEI Gergely papjelölt svájci tanulmányútja alkalmával 1871 szeptemberében, mikor benyomásait közölte a Protestáns Közlönyben a svájci temetőkben látottakról, keserű szájjal jegyezte meg: „nálunk kivéve egynehány városi temetőt, a többiek legszánandóbb állapotban vannak. Vanak temetőink, melyek minden kerítés nélküliek,

*Sf. Gheorghe, Sporturilor 6, Bl. 15C/6, RO-4000

melyeknek beroskadt sírjaik felett juhok és borjak legelésznek...”³

Bár az állatok lassan kiszorultak a temetőkből és a gyümölcsfák termése, a fű egyfajta fizetsége lett a rektornak vagy a harangozónak, a temetők állapota továbbra is siralmas maradt. Elődeinknél nem nyúlt hosszúra a kegyelet, de sajnálattal állapítható meg, hogy most sem viszik túlzásba a temetőkultuszt, az utódok hamar felejtenek...

A közeli rokonok kihalásával jeles nagyjaink sírjai váltak gondozatlanná, sírköveik kidőltek, elsüllyedtek, rosszabb esetben még a sírhegyüket is eladták, a valamikor „örök emlékül” állított sírköveket összetörték, alapozásokra használták. Ilyen sorsra jutott például a sepsiszentgyörgyi református temetőben GÖRÖG Istvánnak, a MIKÓ-tanoda igazgatójának sírhelye – szerencsére a kidöntött sírkövet egy távoli rokon gondozásba vette, s ha nem is eredeti helyén, mert azt az egyház annak idején eladta, újra felállította –, de DEMETER Sándor, a fiatal pap-költő, aki mondhatni gyermekként harcolt GÁBOR Áron mellett és a kökői csatában neki jutott az a szomorú feladat, hogy őrnagy holttestét Maksa felé a csatatérről elszállítsa⁴, vagy újszivóci EIMAN Károly honvédfőhadnagy és KOVÁCS Áron tüzmeister sírköve eltűnt a temetőből, hogy csak néhány 48/49-es honvédet említsünk meg a sok nyilvántartásra és megőrzésre érdemesített közül városunk temetőjéből...

Nem különbek az állapotok falvaink temetőiben sem. Dálnokban FERENCZI János esperes, külföldi egyetemeket járt, maga is író, helytörténettel foglalkozó, a Székely MIKÓ Kollégium könyvtára megalapítójának sírköve a '80-as években kidőlt, nincs aki azt helyre állítsa, hiszen a helyi lelkész sem tud kilétéről, nemhogy sírhelyéről...

A sepsiszentkirályi unitárius temető régebbi része az utóbbi húsz évben teljesen bebokrosodott. Már senki sem emlékszik az itt nyugvó VIDA Dániel honvéd őrnagyra, a hétfalusi csángókból alakított 140. honvédszászlóalj parancsnokára, akit a fogarasi csatában a dzsidások súlyosan megsebesítettek. A fogságban maga az ellenség vezére LÜDERS is meglátogatta és elismerte önfeláldozó hősiességét⁵. Ugyancsak itt temették el VIDA József 48-as főhadnagyot⁶

vagy a jogtudományokat végzett KISS Áront, aki ugyancsak főhadnagyként küzdötté végig a szabadságharcot...⁷

MALONYAI Dezső megállapítása szerint Székelyföldön és Kalotaszegen a temetők sírköveinek legősibb formája a kopjafa volt. Habár, már az ő idejében „sok vidéken végkép kivesztek, de emléküik megmaradt, mert a sírköveket is legtöbb helyt kőfejének hívják”. Szerinte például az erdővidéki Köpecen az oszlopos, hasáb alakú sírkövek formájában és faragványainak kiképzésében felismerhető a kopjafák emléke⁸.

SEBESTYÉN Károly, aki elsőként jelentett meg közleményt a háromszéki falusi temetők sírköveiről – ORBÁN Balázs a Székelyföld leírásában inkább a templomokban vagy cintermekben talált művészibb kivitelezésű nemesi sírok emlékköveiről tett említést⁹ –, arra figyelte fel, hogy ellentétben azzal a hittel, hogy „a kő használata csak újabb és csak a kopjának való cserefa hiánya miatt terjedt el, most a sírkövek alakjának és technikájának tüzetesebb vizsgálata után, már határozottan állíthatom – írja –, hogy a sírkövek használata legalább a XVIII. század közepéig nyúlik vissza s ha talán nem is az egész vidék területén, de a Feketeügy mentén minden esetre, a kopjafával együtt és mellett divatban volt”¹⁰. Kalotaszegre is érvényes ez a megállapítás, közelebről is NAGY Jenő 1792-ből közölt sírkőről, verses feliratot¹¹. MALONYAI szerint a sírkövek tagozódása hasonló, míg az utóbbiak jól elkülöníthető öt részre oszlanak (faragott felső rész, homlok, eresz, törzs és láb), addig az előbbieknél, bár nincs ilyen határozottan hangsúlyozva a tagoltság, de a fejfa faragott csúcsának megfelel a sírkő felső, faragványokkal díszített része, itt is a „törzsön” található a felirat, melyet a kiugró „eresz” véd az esőtől, végül a földbe kerülő „faragott vagy nyersen kihagyott rész”, a „láb” következik¹². Bár a kopjafa utódának tekintette a sírköveket, megállapította: „a fejének és a sírkőnek élesen elválasztható karaktere van, a kettő közt mutatkozó eltérést a kő megmunkálásának technikai természete magyarázza; míg ugyanis a fejfáknál a fa anyaga mély bemetszésekkel, vékony keskeny formákra utal, kősíremlék ilyen megmunkálása ritkább, inkább a gömbölyű összefüggő formák uralkodnak s helyesen, mert ez kőszerűbb

és időbíróbb. A parasztművész érzi a két anyag karakterében rejlő különbségeket és nem utánozza értelem nélkül a fához oly jól illő csillag, tulipán s gombdíszt a kövön is”¹³. Valóban, a kő jellege és természete, a kibányászott lapos formák vagy négyszögletes tömbök határozták meg a különböző sírkőtípusok kialakulását és elterjedését. Ezek és a kopjafák között már semmi hasonlóság nem mutatható ki. SARUDI SEBESTYÉN József, aki 1985–89 közt számos háromszéki temetőt bejárt, megállapította, hogy „a 19. század végi s a 20. századi sírkövek zömében már szabályos formát mutatnak”. Nem vállalkozhatott a Háromszéken található összes típus leírására és elterjedési területük feltérképezésére, de felhívta a figyelmet, hogy vannak formaváltozatok, melyek megtalálhatóak Árkoson, a közeli Gidófalván, Bodokon, Kőröspatakon, sőt a távolabb eső Hidvégen vagy Nagyajtán is. Egy másik, általa legelterjedtebbnek tekintett típus „Erdővidéktől Kovászna, Zágon környékéig” ott van a háromszéki temetőben¹⁴.

Egy tájegység és azon belül egy falu temetőjében a sírkövek típusait és változatosságát a környékbeli kőfaragók tudása, tehetsége, ugyanakkor a helyi igények határozták meg.

A kövek anyaga általában a puhább, időt nem álló, könnyen faragható „putakkő”, volt, de faragtak sírkövet a nehezebben megmunkálható andezitből és gránitból is. A SEBESTYÉN Károly által kutatott területen a sírkövek kurtapataki és árkosi kőbányákból való szürkészöldes, igen könnyen málló homokkőből voltak¹⁵. Felsőháromszéken a sírkövek a Szentlélek-Kézdipolyán-Lemhény vidéki kőfejtőkkel, Erdővidéken pedig a Persány-hegységbeli dacituffából vagy a magyarhermányi és füleli kőbányákból kerültek ki. A 19. sz. végén és a 20. sz. elején, főleg a volt Sepsiszékbén, nagyon elterjedté váltak a Mikóújfalú-Bükszád környéki andezit sírkövek. Természetesen, mint azt SARUDI SEBESTYÉN József is megállapította, egyes kőfaragó központok sírkövei nemcsak a közvetlen környéken, hanem a távolabbi vidékeken is megtalálhatóak, főleg a megrendelőknék köszönhetően. Kézdiszentléleken faragott sírkövek vannak Sepsiszentgyörgyön, a Bükszád-vidéki kőfejtőkben faragottak Erdővidéken és „hermányi kőből” készültek Sepsikálnokon.

A 19. századi háromszéki sírkövek díszítővilágának jellemzője, SEBESTYÉN Károly szerint „a magyar népies motívumok ügyes alkalmazása az idegen alapformákra. A magyar népies szívalak igen gyakran van alkalmazva, szinte minden kövön rajta van. Többnyire a közép tengelyben áll s sokszor mint a növényi ékítmény kiinduló pontja szerepel. Érdekes és szép dísz a kövek nagy részének sajátságos, hol tömött, hol elegánsabb, ritkább levelű, kerek koszorú. A nagyborosnyói temetőben sok helyen még e koszorú fölött és azt félig körülölyöző zsinór is látható, a két lecsüggő bojtjal.” A székely ornamentikára jellemző reneszánsz és barokk stílusjegyek mellett a temetők sírkövein tagadhatatlan nyomait vélte felfedezni a copfos stílus, a rokokó hatásának, ugyanakkor a neoklasszicizmusnak, amely „nyugodt, szigorú formáival kellemesen hat.” E stílusjegyek elterjedését a temetőkben, a székelység körében a hosszú, idegen földön való katonáskodással magyarázza; a „világlátott” székelyek a külhonokban látottakat próbálták visszaadni az általuk igényelt vagy faragott sírkövek ornamentikájában, ami több esetben „valami meg nem értett dolognak gyenge másolatát” adta¹⁶. MALONYAI szerint is a levélfűzéses, szív vagy rózsza motívumos díszítésű sírkövek „a barokk és empire ízlés felismerhetetlen nyomait” viselik magukon. Az általa ismertek közül az ákosfalvi temető sírköveinek virágmintás díszítését tekintette a legnépiesebbnek¹⁷.

A sírköveket általában fehérre meszelték, de voltak halvány vagy sötétebb kékre festettek is¹⁸. A Feketeügy mentén „a féldomború növényi ékítmény, különösen a jellemző kerek koszorú külön színnel, többnyire zölddel volt átfestve”, a vésett felirat pedig feketével volt kihúzva¹⁹.

A sepsiszentkirályi református temetőben felméréseink idején összesen 101 sírkövet találtunk. Közülük 54-et rajzoltunk le, míg kettőnek csak díszítőmotívumát örökítettük meg. A maradék 45 síremléktől jellegtelensége vagy ismétlődő forma-, és motívumvilága miatt avagy, főleg a 20. sz. közepétől elterjedt „műkö” vagyis a mozaikos betonból öntöttektől, mint tucatmunkáktól tekintettünk el. A le nem rajzoltakból 13 a 19., 32 pedig a 20. századból került ki; 38-nak teljesen, 6 múlt

századnak és egy századunkbélinek csak részben tudtuk elolvasni a feliratát.

A lerajzolt 54 sírkőből 47 19. századi, 7 pedig a századunk elejéről való volt. Az előbbieket közül 20-at egészen, 13-at részben lehetett kiolvasni, 14-en pedig már teljesen megkopott vagy elmállott volt a felirat. Az utóbbiak közül egy kivételével mindegyik olvasható volt.

A temetőben összesen 9 sírkövön találtunk verses feliratot, melyet hol első személyben – mintha maga az oda temetett mesélné el életútját, halála körülményeit –, hol pedig harmadik személyben fogalmaztak meg. A versek nehézkesek, rímeik döcögősek, de tartalmuk érzéssel töltött és soha nem érzélgősek, sokukból kiérződik a szé-kely ember halállal szembeni felfogása.

1. Csecsemő sírköve 1864-ből:
*E sírban szendereg SZABÓ Pálnak pora
Kinek élete virága 8 napra kimula
S elhervada de mennybe várja
Kedves szüleit, hogy viszont lássa
24 ik feb[uar]*

2. Két éves kislány sírköve 1864-ből
*Én ÁGOSTON Juliánna csak életet vettem
Annak gyönyöreit keveset élveztem
Kettő év és 5 havakra terjede életem
Szüleimnek bánatára e sírba tettem
május 2.*

3. Kilenc éves fiúgyermek sírköve 1874-ből:
*Itt nyugszik KOVÁCS Ferenc teste
Kinek élete nem sokra terjede
S meghalt 1874 be 9 éves korába
Junius 6 d[ikán] Nyugodás Porára.*

4. Testvérpár sírköve 1873-ből:
*Egy pár letört rózsabimbók sírvirágként
hervadnak
BENKŐ Rosa és Barbara e hant alatt
nyugosznak
Rosa 5, Barbara pedig 8 éveket töltenek
Elhalának januárius 20 és 27 1873 ba
Szerető szülők között kísérének ide
Nyugodjanak csendesen*

5. Fiatal nő sírköve 1846-ből:
*Itt nyugszik míg felkel FARKAS Juliánna
Az élet urának serkentő szavára*

*21 éveket miután elért volna
Élete virágában váratlan meghala
1846 9 ber 20 án*

6. 17 éves fiúgyermek sírköve 1855-ből:
*Én JANTSÓ Mihály aki ifju voltam
Még is a halálnak imely meghódoltam
17 évekre terjede élete
855 be végső búcsút veve
szeptember 9 én*

7. Cséplőgépbe esett családapa sírköve 1892-ből:
*KÁDÁR Mózes volt a nevem
1856 ba születtem
Árván szigorán felnőttem
S még es utóbb szerencsétlen lettem
Párommal 15 évet éltem
S azzal a halál prédája lettem
1892 Oktober 15.-án élhető létembe
Cs=gép életemet bévégezte
Nőmnek 4 neveletlen gyermekemnek
Nagy bánatot tettem*

8. Meggyilkolt férj sírköve 1866-ből:
*Készítette neje SÜKÖSD Rozália örök emlékül
1866
Ember fájdalmot érezz
[Ha] e sírhaloma nézessz!
Gidófalvi László örök álmát
Alusza amit fegyver oltá el
Élete fátklyáját
Ártatlanul végzé el
Földi pályáját
Pedig csak 40 tavaszt élt megvirulása*

9. Idős férj sírköve 1902-ből:
*Sz[ületett] 1842 junius 21
m[eg] h[alt] 1902 május 27
SZILVÁSI Lajos volt a nevem
Nézd a halál hogy bánt velem
Azt tett Isten amit akart
A gyászos sír már betakart
Emlékét emelte Neje
Szász Julianna
hű kegyeletből*

A régebbi sírköveken a feliratok a teljes írásra kiképzett felületet kitöltötték, esetleg a neveket emelték ki nagyobb betűkkel. A sírversek esetében úgy szakítottak meg minden egyes sort, ahogyan az betöltötte a felületet, tehát a rímekbe szedett verssort nem vették figyelembe:

KÁDÁR MOZES
volt a nevem 1856 ba
Születtem árván si
gorán felnőtem s mé
ges utob szerentsétlen
letem páromal 15 évet
éltem s azal a halál
prédája letem 1892
Oktober 15én élhető lét
tembe cs=gép éltemet
bévégezte Nőmnek 4
neveletlen gyermekem
nek nagybáratot
tettem

A század végétől a sírköveken már érződik, hogy képzettebb kőfaragók, tanultabb meseterek munkái, úgy a kivitelezésben, mint a használt betűtípusokon egyfajta rendszer és forma alakult ki a feliratok bevésésében:

Itt nyugszik
BEDE JÓZSEF
ki élt 76 évet
meghalt 1917 és neje
KOKUJ RÓZÁLIA
élt 66 évet meghalt 1917
páros életet éltek 47 évet
Béke poraikra
Ez emléket készíttette
FERENCZI József
örök emlékül

Az 1858-ból való sírkő feliratát azért közöljük, mert a szentkirályi református felekezeti iskola történetéhez nyújt adatot, innen tudtuk meg, hogy a múlt század első felében VESZPRÉMI György volt egy időben a faluban az oskolamester.

1858 ban
Lőn tisz. oskola
rektor VESPRÉMI
Györgynő GÖCZE
Klárának halála
életének 5[?]dik
évében Márczi
us...

SZÁRAZ György, a székely határőrezred őrmestere 1848/49-ben a szabadságharcban is

részt vehetett. Alaposabb helytörténeti és könyvtári-levéltári kutatás erre is fényt deríthet:

Itt nyugszik
egy hű férj és gon
dos atya
SZÁRAZ GYÖRGY
volt us székely hu
szár őrmester
Ki született 1809
meg halt 1871
augustus 22én
Béke poraira

A temetőben két itt szolgált lelkészt temettek el. Érdemes volna életpályájukat felkutatni. Vajon mit tettek székely népiükért, falujukért, templomukért... Kiálltak-e a megmaradásért, egyház-községük szellemi és gazdasági gyarapodásáért?

1. Illyefalvi
ÁGOSTON PÁL
Ref. lelkész
és családja

2. KOVÁCS
SÁNDOR
Ref. lelkész
1895-1983 és neje
KOMLÓSI
Anna-Mária
1899-1985

Könyvtári kutatások közben akadtunk rá az 1871-ben Sepsiszentiványban lakó LÓTE Antal és neje FARKAS Anna nevére, akik a sepsiszentkirályi református tanító fizetésének kipótlására 6 véka férejú földet ajándékoztak 200 Ft értékben és az iskolának 100 Ft-ot adományoztak, hogy ösztöndíjakat tudjanak kiosztani az iskola jó tanulói számára²⁰. Az adományozó LÓTE Antalné sz. FARKAS Annát 1877-ben a helybeli református temetőbe temették el:

Illyefalvi
LÓTE ANTAL
nő született
FARKAS Anna
Ki élt 62 évet
meghalt 1877
október 14

*Béke lengken porai
fölött
Készítette emlékül
FARKAS György és
Mária FARKAS Fe
rencz és Mozes*

PÁLMAY József már századunk elején feltérképezte a marosvásárhelyi temetőt. Forrásértékű munkájában bemutatta az itt nyugvó jelebb személyeket, a jellegzetesebb sírköveket és ábcésorrendben közölte minden még azonosítható ide temetett nevét. Ez az adattár máig a családtörténetkutatók jelentős forrása²¹.

Hasonló céllal közöljük mi is az elhunytak nevét. A felméréskor a feliratokat a temető alsó részétől kezdve, sorban, fölfelé haladva másoltuk le. Minden egyes lemásolt sírfelirat ebben a sorrendben kapott számot, 1-től 85-ig. A sorrend és a sírkő számával összekapcsolhatók az egyívé tartozó nevek, a családtagok, pl. férjfeleség, gyermek vagy rokon (1. táblázat).

A már említett 47 múlt századi sírkő közül 31-et a rájuk vésett elhalálozási évszám, 16-ot pedig az alakjuk és díszítőmotívumaik alapján korhatároztunk. Három kivételével – ezek a század végéről valók –, mind homokkőből faragottak. Ezeknek az emlékköveknek a formavilága és díszítése, a beléjük vésett betűk alakja szerint legtöbbszörük esetében egyazon vagy legalábbis egymáshoz közeli kőfaragókőzpontok munkájára utal.

Mint általában Háromszék protestáns vidékein, a legelterjedtebb típus itt is a félkörív záródású, ereszes kiképzés, úgynevezett „táblás sírkő” (30 drb) (1–7. és 8/1–2. ábra). Ugyanebbe a csoportba tartoznak az ezekkel egykorú, de háromszögbe csúcsosodó sírkövek, melyekből ebben a temetőben 4 darabot találunk (9. ábra).

SEBESTYÉN Károly egy „nem is olyan általánosan használt alakú, de az árkosi köztemetőben többszörösen s több változatban található” sírkövet mutatott be,²² melynek népies növényi ékítményeiben és a sírkő kiképzésében a copfos stílus és a neoklasszicizmus jegyeit vélte felismerni (15/2. ábra). Ebből az ugyancsak „táblás típusból van az árkosiak mellett a szentivánlaborfalvi és illyefalvi temetőkben is. A sepsiszentkirályi temetőben lé-

vőnek finom vezetésű díszítménye a középen álló szív alsó feléből mind a két oldal felé hullámvonalasan indul ki, majd kettéágazva az egyik szára visszacsavarodik, míg a másik a sírkő két szélé felé fölfelé fordulva három szirmú tulipánban végződik. A felső hármás kiképzésben a vésetek formájából mintha egy felkelő-, középen ragyogó-, másik felén lenyugvó nap sugarait lehetne felfedezni: a születés-élet-meghalás szimbólumát (14/3. ábra).

Néhány temetőben, itt-ott, hasábkőből faragott, egyszerűbb kivitelezésű, négyszögletes kiképzésű, általában 1 méter alatti nagyságú sírkövek is vannak. Némelyikük dísztelen, rajtuk csak a felirat olvasható. Másokra egy-egy tulipán motívumot, esetleg egy fordított szívet véstek, de van olyan is, melyen az elhalálozás évszáma az ékítmény. Ezek hasonmásai a kelengyás ládákon látható népi barokk ihletettséggű számoknak. Ezt a típust két sírkő képviseli a sepsiszentkirályi református temetőben. Egyik a felirata szerint a múlt század elejéről való, míg a másik 1861-ből (8/3–4. ábra).

Miután a háromszéki városokban elindul a polgárosodás és a gazdasági változások a temetőkben is éreztetni kezdik a hatásukat, az addig általánosan 60–120 cm magas sírkövek egyre jobban, oszlopszerűen megnyúlnak. Eleinte még formára és a motívumok kiképzésében mutatnak némi hasonlóságot a régi táblás sírkövekkel (10. és 11/2–3. ábra), de később az oszlopos sírköveken a koszorú, a csillag vagy a kazetta még a régi (10/2–4, 11/2, 12/2. ábra).

A mód, a jólét fitogtatása, a tehetőség hozta magával a 19. sz. vége felé és a 20. sz. elejére, hogy a temetőkben az addig megszokott emlékköveket újabbak váltották fel, a 2 méter is meghaladó obeliszkok (12/2–4, 13/1–3. ábra). Ekkor figyelhető meg, hogy a sírköveken, mint szimbólumot, egyre gyakrabban kezdik alkalmazni a szomorúfüzet a bánat, a gyász jelképéként. A szomorúfüz, valószínűleg a lehajló ágai miatt, már régebben a gyász jelképe, a 19. sz. közepén főleg a gyászjelentőkön alkalmazták ebben az értelemben, de néhol már a sírköveken is megtalálható volt²³.

A 20. sz. 30-as éveitől egy újabb típusú táblás sírkő és változatai kezdenek elterjedni,

melyek az 50-es, 60-as években a legigényel-
tebbek. Legtöbbjük főleg az Oltfej kőbányáiból,
Mikóújfalú–Bükszád és a Kézdiszentlélek kör-
nyéki kőfejtőkéből kerültek ki (14/1. ábra). Ennek
a típusnak az utánzatai a jelenleg dívó, betonból
öntött tucatmunkák (14/2. ábra).

Eddigi kutatásaink során arra figyeltünk
fel, hogy a 19. sz. elején a sírkövek – Árkoson
még több tucat volt belőlük 1974-ben, de az
illyefalvi régi temetőben is találtunk – kidolgo-
zatlan, esetleg elhagyott kőlapok. Egyetlen
díszük az évszám, esetleg kezdetleges, a magyar
népművészetre jellemző tulipán volt (16/1–2.
ábra). Miután kialakultak és egységessé váltak a
félkörívben végződő vagy háromszögben csú-
scsodó táblás sírkövek, a feliratnak szánt keret-
be foglalt sík felület felett kialakított félkör- vagy
háromszög alakú tér adott helyet a különböző
ékitményeknek, díszítványoknak. Eleinte csak
az egyszerű vagy cifrított évszám került be a
térbe. A sepsiszentgyörgyi református temetőben
több analógiát találunk az 1830–1850-es évek-
ből. Ezekhez hasonlóak a sepsiszentkirályi refor-
mátus temető legrégebb sírkövei is (1/2–3. ábra).

A temetők emlékkövei kiforrott díszít-
ményvilágának nagy része a keresztény jelkép-
rendszerből ihletődött és a túlvilági életben való
hitre alapult. Háromszék protestáns vidékein az
egyik legelterjedtebb díszítőmotívum a koszorú.
Görögül ékességet, jutalmat jelent; a győztes ju-
talma az ókori olimpiai játékok alkalmával is
koszorú volt. A sírköveken a túlvilági élet elnye-
résének a jutalmát jelképezi (9/1, 10, 11/3, 12/2.
ábra). Hasonló értelemmel bír, de a halál után
elnyert örök béke szimbóluma is az olaj- vagy
babérág stilizált változata (1/3. ábra) vagy a sírkő
félkörívét két oldalt kísérő levélfonat, melynek
egyben térkitöltő szerepe is van, dúsabbá teszi a
megmunkált felületet (2/4, 3/1–2, 5/3. ábra).
Ugyancsak térkitöltő szerepe van, de mozgal-
masabbá is teszi a díszített tért a félkörökből
kialakított cakkozás (2/1–3, 3/4, 4/1–4, 5/4.
ábra), a sírkő ívét kísérő vonalak (5/1–2, 6/1,
6/3–4, 7/4, 8/2. ábra) vagy különböző vésetek
(4/1–3, 5/3, 10/1, 11/2. ábra). Emelték az em-
lékkövek szépségét a díszesen kivésott évszámok
(2/3, 4/3, 5/2, 5/4, 6/3–4. ábra) vagy a sírkő két

oldalán kiképzett féldomború áloszlopok és más
vésetek is (4/2–3, 5/3–4, 11/3–4. ábra).

Illyefalva környékén, így Szentkirályban
is, a sírkövek egyik legelterjedtebb díszítő
motívuma a csillag. Egyik változata a hat szirmú
virágra hasonlító (2, 3/1–2, 9/1. ábra), a másik a
betlehemi csillag (5. ábra) vagy ennek hat és
nyolc ágú változatai (10/2, 12/3. ábra). Csillag-
szimbólumként jelentésük: Krisztus a fent ragyo-
gó csillag, avagy mint a bölcseneknek a csillag, úgy
az Istenbe vetett hit mutatja a helyes utat a túl-
világi boldogság felé.

Gyakori ezen a vidéken a régi sírköveken
a világegyetemre utaló jelvény, a napkerék, azaz
a rozetta. Már az óegyiptomiaknál, i.e. 5000-ben
jelentkező ábrázolás, a népművészetben ma is
élő motívum. Mint körívекből szerkesztett idom
a világmindenség és a boldogság szimbóluma. A
kör az örökkévalóságot is jelöli, nincs kezdete és
vége. A kereszténység művészetében Jézus ne-
vével kapcsolódik össze: Krisztus minden min-
denekben²⁴ (3/3–4, 4/1–3, 9/2, 11/2. ábra).
Különleges szép formája a napkeréknek a 4/4.
ábra sírkövén maradt meg. Eddigi kutatásaink
során ilyen kivetelezésben a napkerékkel még
nem találkoztunk. Sugaras napra hasonlít a 7/3.
ábra és a 8/1–2. ábra sírköveinek faragvány-
kiképzése, mely értelmezhető a földi élet vé-
gessége és a halál utáni örök élet hajnalaként is.

Kutatásaink során 10 virágmintás sírkövet
is találtunk. Egy részükön virágcserepből, máso-
kon közös pontból indulnak ki a virágszálak.
Középen egyenesen nő fel, levél vagy levelek nél-
kül a két vagy három szirmú tulipán, jobb és bal-
oldalra pedig a sírkő két széle felé a két szív alakú
bimbó hajlik le (6, 7/2–3, 9/2. ábra). Egy esetben
a sírkő felső felébe vésett szárnyas szívből, alulról,
jobb és bal felé lefelé hajolva nyílik a két hár-
masszirmú tulipán (7/1. ábra), egy másik esetben
pedig a felfelé növény kétszirmú tulipán tövéből csak
két leveles ág hajlik jobbra és balra (9/3. ábra).

Felirataik közül haton sikerült kiolvas-
nunk részben vagy teljesen a szöveget. Arra fi-
gyeltünk fel, hogy az ott nyugvó minden esetben
vagy fiatal, vagy pedig gyermek, sőt kiskorú test-
vérpár volt. A feliratok közül kettőnek a szövege
a virágra, mint szimbólumra utalt:

„...élete virága 8 napra
Kivirula s elhervada...”

—

„Egy pár letört rózsabimbók
sírvirágként hervadnak...”

Ezek szerint a tulipános virágminta és a bimbó gyermeket vagy fiatal életet jelképez. Ezt támassza alá az a sírkő is (9/2. ábra), ahová először a nagyanyát, néhány évre rá az unokáját temették, ugyanis a lányka felirata fölé a kettéosztott sírkövön az említett virágmintát vésték bele, jelezve feltehetően, hogy gyermek-halott is nyugszik a sírban.

Már SEBESTYÉN Károly és MALONYAI Dezső is megemlítette, amint arra már utaltunk, hogy régen a sírköveket festették. Az előbbi kutatási területén arra figyelt fel, „hogy a féldomború növényi ékítmény, különösen a jellemző kerek koszorú külön színnel, többnyire zölddel volt átfestve, sőt a fekete és fehér festékek is” megtalálta a nyomait. „Az írás mindig vésett és mindig fekete festékekkel van bekenve. Az erősen kopott követ, hogy a további romlástól megóvják, teljesen bemeszlik vagy befestik²⁵.

Szentkirályon is fel lehet fedezni azt még itt-ott, hogy nagy általánosságban a sírkövek fehérre voltak meszelve és a feliratok feketével voltak kihúzva, de találtunk olyant is, ahol a díszítőmotívumok és a felirat zöld színű volt (7/3. ábra), és olyant is, amelyet kékre festettek, rajta a koszorút sötétkékre és a benne lévő szívet arannyal (bronzsal) kenték be (11/3. ábra).

1973-ban, kutatásaink idején a sepsiszentkirályi református temetőben fából készített sírjelet nem találtunk.

1999. nyarán újból végigjárva a temetőt egy újonnan faragott kopjafát is találtunk (14/3. ábra) az egyre gyarapodó műkövek között, melyet KOVÁCS Sándor református lelkész hozzá tartozói állítottak hantjai fölé.

Jegyzet

1. Falujegyzőkönyv 1798–1805. A zaláni egyházközség levéltárában, leltári szám 1/2 „Anno 1798. die 29 dik Máji Zaláni Ökör tsorda pábtorokot azon okon Hogy az temetőbe, az Avas tetőn és más heverő helyeken Sokat hevertetvén itéletett denar 24...”
2. Néhai NAGY Lajos nagyborosnyói tiszteletes szíves közlése, a kéziratban maradt Nagyborosnyói egyház történetéből (1974-ben).
3. Erdélyi Protestáns Közlöny, egyházi és iskolai hetilap 1871. szept. 7.

36. szám. 291. old. és szept. 14. 37. szám. 301. old.

4. ORBÁN Balázs: **Székelyföld leírása**... III. Pest 1873. 179. old.

5. ORBÁN Balázs: **i.m.** 128–130 old., Székely Nemzeti Múzeum Gyászsjelentő törzsgyűjtemény.

6. Székely Nemzeti Múzeum, Gyászsjelentő törzsgyűjtemény.

7. KÁDÁR Gyula: **Erdély és Háromszék népének szabadságharca** 1848–1849. Sepsiszentgyörgy 1993. 46. old.

8. MALONYAI Dezső: **A magyar nép művészete** II. kötet. Bp. 1909. 278. old.

9. OBÁN Balázs: **i.m.** II. kötet 25, 44 és 99. old.

10. SEBESTYÉN Károly: **Háromszéki sírkövek**. Néprajzi Értesítő VIII. éf. 1907. 105–110 old.

11. NAGY Jenő: **Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok**. Kriterion. Buk. 1984. 129. old.

12. MALONYAI Dezső: **i.m.** I. kötet 257 old; II. kötet 291 old.

13. MALONYAI Dezső: **i.m.** II. kötet 279. old.

14. SARUDI SEBESTYÉN József: **Háromszéki temetők sírköveiről**. A Székely Nemzeti Múzeumban 1992. október 29-én megnyitott, „Az emlékezet kövei” című kiállítás alkalmával fénymásolatban sokszorosított dolgozata.

15. SEBESTYÉN Károly: **i.m.**

16. SEBESTYÉN Károly: **i.m.**

17. MALONYAI Dezső: **i.m.** II. kötet 293. old.

18. MALONYAI Dezső: **i.m.** II. kötet 278. old.

19. SEBESTYÉN Károly: **i.m.**

20. Erdélyi Protestáns Közlöny, egyházi és iskolai hetilap 1871. aug. 3 31. szám 251. old.

21. PÁLMAJ József: **A székely vértanúk és a marosvásárhelyi ref. temető síremlékei**. Bp. 1913. GRILL Károly könyvnyomdai vállalata.

22. SEBESTYÉN Károly: **i.m.**

23. DEMETER Lajos: **A sepsiszentgyörgyi régi zsidó temető sírköveiről**. ACTA (SICULICA) – 1996/II. kötet S. Sztgyörgy 1997. 140 old. J és K. ábra.

24. Dr. DÁVID László: **A kereszény hit szimbólumai**. Református Szemle LXIII. 1970. Szept.–dec. 5–6. sz. 340–355.

25. SEBESTYÉN Károly: **i.m.**

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve az idézeteket és sírfeliratokat, kötet szerkesztési szempontok indokolják. Kivételt képeznek azok a családnevek, amelyek után a keresztnév is majuszkulás – ez esetben a sírkőre a teljes név így volt belevésve. **Szerk. megj.**)

Cimitirul reformat din Sâncrai (j. Covasna) și pietrele sale funerare vechi

(Rezumat)

Lucrarea prezintă inventarul efectuat în anul 1973 al cimitirului reformat din Sâncrai. În sferul de veac trecut de atunci numărul pietrelor vechi funerare a scăzut la o treime, multe au căzut la pământ, dar chiar în cazul celor care mai stau în picioare, inscripția lor este indescifrabilă,

iar ornamentația s-a distrus. În 1973 am găsit în cimitir în total 101 de pietre funerare, dintre care am desenat 54, iar pentru alte două numai ornamentația. Din aceste 54 de pietre 47 erau din sec. al XIX-lea, 7 de la începutul sec. al XX-lea. Dintre primele 20 se puteau citi în întregime, 13 parțial. Pe 9 pietre inscripția era scrisă în versuri.

The Protestant Cemetery in Sepsiszentkirály (Sâncrai, Covasna County) and its Ancient Funerary Stones

(Abstract)

The paper presents the inventory carried out in the year 1973 of the Protestant cemetery in Sepsiszentkirály. In the twenty-five years that passed since that year, the number of funerary stones has decreased to one third, many of them fell to earth, and those still standing, the inscription is unreadable, and the ornamentation is destroyed. In 1973 101 funerary stones were found in the cemetery out of which I have drawn 54, and for two more, only the ornamentation. Out of these 54 stones, 47 were from the 19th century, 7 from the beginning of the 20th century. Out of the first ones, 20 could be read entirely, 13 partially. On 9 of them the inscription was written in verses.

Sor-szám	Név	Szül. Megh.	A sírkő száma	Megjegyzés	Sírkőre írt sorszám
1.	ÁGOSTON Juliánna	1862–1864	83	–	–
2.	ÁGOSTON Pál ref. lelkész	–	20	–	–
3.	BAGOLY Dénesné sz. SZABÓ Anna	1838–1889	16	–	121
4.	BAGOLY Ferencné sz. FOKOS Ágnes	?–1872	53	–	62
5.	BAGOLY Józsefné sz. FARKAS Borbála	1869–1932	7	–	35
6.	BAKÓ (...) férjezett kökösi JAKOTS Domokosné	–	79	–	63
7.	BAROK Ferenc	1883–1959	10	–	–
8.	BAROK Ferencné sz. BAROK Kata	–	10	–	7
9.	BARTHA Ferenc	1900–1962	31	–	–
10.	BE CZŐ Miklós	1837–1870	55	–	–
11.	BEDŐ Istvánné szül. VASZI Anna	–	72	–	146
12.	BEDŐ Sándorné	1938–1966	1	–	–
13.	BENDE Elek	1820–1859	44	–	–
14.	BENDE József	1841–1917	61	–	–
15.	BENDE Józsefné sz. KOKUJ Rózália	1851–1917	61	–	86
16.	BENKŐ Anna férjezett KARÁCSONY Jánosné	–	21	–	71
17.	BENKŐ Rózsa	1868–1873	46	–	–
18.	BENKŐ Barbara	1865–1873	46	–	–
19.	BOGA Ferenc	1861–?	8	–	–
20.	BOGA Ferencné sz. VERES Ágnes	1858–1936	8	–	140
21.	BOGA Ferencné sz. VERES Ágnes	–	5	–	150
22.	BOGI János	1887–1952	26	–	–
23.	BOGI Róza	1888–1946	26	–	–
24.	BOJÉR Árpád	1894–?	43	–	–
25.	BOJÉR Berta	1895–?	43	–	–
26.	BOKOR Ágnes férjezett SZABÓ Lajosné	–	6	–	124
27.	CZINTOS Bálint	1897–1857	37	–	–
28.	CZINTOS Bálintné sz. CZINTOS Ágnes	1898–?	37	–	27
29.	CZINTOS Györgyi	1855–1969	38	–	–
30.	DRÁGOMÉR Ágnes	1854–1872	78	–	–
31.	DÁVID István	1767–1831	48	–	–
32.	DÁVID Istvánné sz. SZIKSZAI Krisztina	–	47	élt 57 évet	127

Sor-szám	Név	Szül. Megh.	A sírkő száma	Megjegyzés	Sírkőre írt sorszám
33.	FARKAS Anna férjezett LŐTE Antalné	–	62	rokonai: 36; 37; 42; 43	91
34.	FARKAS Andrásné szül. SZŐCS Éva	1842–1926	35	–	137
35.	FARKAS Borbála férjezett BAGOLY Józsefné	–	7	–	5
36.	FARKAS György	–	62	33 sz. rokona	33
37.	FARKAS Ferenc	–	62	33. sz. rokona	33
38.	Id. FARKAS József	1887–19...	3	–	–
39.	FARKAS Józsefné szül. MAGYARI Ilona	1893–1969	3	–	96
40.	FARKAS Julianna	1825–1846	50	–	–
41.	FARKAS Lajos	1867–1891	14	–	–
42.	FARKAS Mária	–	62	–	–
43.	FARKAS Mózes	–	62	33. sz. rokona	33
44.	FARKAS Mózes	–	15	33. sz. rokona	33
45.	FARKAS Róza férjezett ZSIGMOND Sámuelné	–	35	64. sz. rokona	–
46.	FERENCZI József	–	61	14; 15 rokona	14; 15
47.	GÁBOR Attila	1956–1972	12	–	–
48.	GIDÓFALVI Albertné sz. KISS Borbála	1894–1904	56	–	82
49.	GIDÓFALVI Etelka	1873–1879	58	–	–
50.	GIDÓFALVI Ferencné szül. LUKÁCS Lidia	?–1870	58	–	–
51.	GIDÓFALVI Géza	–	56	48 sz. fia	48; 52
52.	GIDÓFALVI Gézáné szül. NAGY Anna	–	56	51 sz. neje	98; 51
53.	GIDÓFALVI László	1826–1866	57	–	–
54.	GÖCZE Klára férj. VESZPRÉMI Györgyné	–	42	–	155
55.	HORVÁTH Mária férjezett VERES Bálintné	–	25	–	152
56.	HUSZTI János	–	65	57; 58; 602 sz. rokona	57; 58
57.	id. HUSZTI József	1822–1889	65	–	58; 85
58.	HUSZTI Józsefné sz. KIS Lidia	1819–1885	65	–	57; 85
59.	HUSZTI Julianna	–	77	7 éves	–
60.	H(USZTI) Erzsébet	–	65	56; 57; 58 rokona	57; 58
61.	ILLYÉS Julianna férjezett SÜKÖSD Jánosné	–	39	–	113
62.	FOKOS Ágnes férjezett BAGOLY Ferencné	–	53	–	4
63.	kökösi JAKOTS Domokosné szül. BAKÓ	–	79	–	6
64.	JANCSÓ Áron	1808–1888	15	–	–

Sor- szám	Név	Szül. Megh.	A sírkő száma	Megjegyzés	Sírkőre írt sorszám
65.	JANCSÓ Borbála férjezett először VÁRADY Sándorné, másodsor NAGY Dénesné	–	13	–	98; 142
66.	JANCSÓ József	?–18?2	75	élt 78 évet	–
67.	JANCSÓ Mihály	1838–1855	76	–	–
68.	JÁTR Jánosné szül. KIS Juliánna	1889–1915	63	–	84
69.	JÓZSA Ágnes	–	32	–	–
70.	JÓZSA Berta	–	32	–	–
71.	KARÁCSONY Jánosné szül. BENKŐ Anna	1836–1903	21	–	16
72.	KARÁCSONY Mária	1881–1927	64	–	–
73.	KÁDÁR Mózes	1886–1892	70	–	–
74.	KELEMEN János	1857–1915	27	–	–
75.	KEREKES Juliánna	1859–1877	54	–	–
76.	id. KEREKES Károly	1881–1924	4	–	–
77.	KEREKES Károlyné szül. VERES Borbála	1885–?	4	–	154
78.	KEREKES Mózes	1854–19...	9	–	–
79.	KEREKES Mózesné szül. LŐTE Róza	1867–1925	9	–	94
80.	KEREKES Sándorné szül. NAGY Amália	1867–1897	17	–	97
81.	KEREKES Sándor	–	17	80. sz. fia	80
82.	KISS Borbála férjezett GIDÓFALVI Albertné	–	56	–	48
83.	KIS György	?–1870	73	–	–
84.	KISS Juliánna férjezett JÁTOR Jánosné	–	63	–	68
85.	KIS Lidia férjezett HUSZTI Jánosné	–	65	–	57; 58
86.	KOKUJ Rózália férjezett HUSZTI Józsefné	–	9	–	15
87.	KOVÁCS Anna	–	84	2 éves	–
88.	KOVÁCS Ferenc	?–1874	35	9 éves	–
89.	KOVÁCS Ferenc	1878–1957	36	–	–
90.	KOVÁCS Ferenc	1923–1948	34	–	–
91.	KOVÁCS Ferencné született OPRA Margit	1905–?	36	–	109
92.	LATOOGA Lászlóné	?–1868	74	–	–
93.	LŐTE Antalné sz. FOKOS Anna	1857–1877	62	–	33
94.	LŐTE Róza férjezett KEREKES Mózesné	–	9	–	79
95.	LUKÁCS Lidia férjezett GIDÓFALVI Ferencné	–	58	–	50

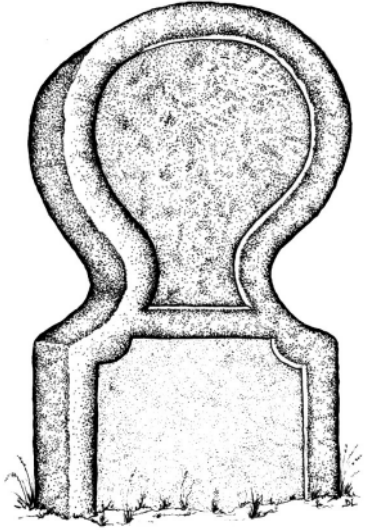

Sor-szám	Név	Szül. Megh.	A sírkő száma	Megjegyzés	Sírkőre írt sorszám
96.	MAGYARI Ilona férjzett FARKAS Józsefné	–	3	–	39
97.	NAGY Amália férjzett KERÉKES Sándorné	–	17	–	80
98.	NAGY Anna férjzett GIDÓFALVI Gézáné	–	56	–	52
99.	NAGY Biri	–	13	65 gyermeke vgy 100	65; 100
100.	NAGY Dénesné előbb VADASDI Sándorné szül. JANCÓSÓ Borbála	–	13	–	65;
101.	NAGY Ferenc	1849–1928	18	–	–
102.	NAGY Ferenc	1878–1879	19	101. unokája	–
103.	NAGY Károly	1810–1888	13	–	–
104.	NAGY Lajos	1919–1944	30	–	–
105.	NAGY Lajos	–	13	65 vagy 100 gyermeke	–
106.	NAGY Róza	–	13	65 vagy 100 gyermeke	–
107.	id. NAGY Sándor	1877–1951	29	–	–
108.	NIKE János	+1880	45	csecsemő	–
109.	OPRA Ida férjzett KOVÁCS Ferencné	–	36	–	91
110.	if. PÉVD Sándor	1944–1969	11	–	–
111.	RÁDULY Juli férjzett SZIKSZAI Ferencné	–	52	–	130
112.	RÁCZ Berta	1877–1884	60	–	–
113.	RÁTZ József	1849–1926	59	–	–
114.	RÁTZ Károly	1881–1884	60	–	–
115.	SZEMERJAI SERESTER Albert	1841–1908	28	–	–
116.	SIKESD József	1836–1852	41	–	117
117.	SÜKÖSD István	–	41	116. sz. testvére	116
118.	SÜKÖSD János	1794–1860	40	–	–
119.	SÜKÖSD Jánosné született ILLYÉS Julianna	1853–?	39	–	61
120.	SÜKÖSD Rózália férjzett GIDÓFALVI Lászlóné	–	57	–	53
121.	SZABÓ Anna férjzett BAGOLY Dénesné	–	16	–	3
122.	SZABÓ Ádám	1829–1904	22	–	–
123.	SZABÓ Ádámné született SZILÁGYI Anna	1838–?	22	–	131
124.	özv. SZALÓ Lajosné született BOKOR Ágnes	1898–1960	6	–	26
125.	SZABÓ Pál	+1864	81	csecsemő	–
126.	SZÁRAZ György	1809–1871	51	–	–

Sor-szám	Név	Szül. Megh.	A sírkő száma	Megjegyzés	Sírkőre írt sorszám
127.	SZÁSZ Julianna férjezett SZILVÁSI Lajosné	–	67	–	135
128.	SZÉKELY Klára férjezett VERES Antalné	–	23	–	148
129.	SZIKSZAI Krisztina férjezett DÁVID Istvánné	–	47	–	32
130.	SZIKSZAI Ferenc	1831–1886	52	–	111
131.	SZILÁGYI Anna férjezett SZABÓ Ádámné	–	22	–	123
132.	SZILÁGYI Ferenc	1857–1860	80	–	–
133.	SZILÁGYI Sámuel	1801–1861	82	–	–
134.	SZILVÁSI Dénes	1885–1899	69	–	–
135.	SZILVÁSI Lajos	1842–1902	67	–	–
136.	SZILVÁSI Vilmos	1892–1893	69	–	–
137.	SZŐCS Éva férjezett FOKOS Andrásné	–	35	–	34
138.	TÓDOR György	1837–1932	33	–	–
139.	TÓDOR Györgyné szül. VARGYASI Mária	1843–1884	33	–	144
140.	TÓDOR Mária	1882–1907	68	–	–
141.	ifj. TÖRŐS György	–	49	–	–
142.	VADASDI Sándorné utóbb NAGY Dénesné szül. JANCÓSÓ Borbála	1845–1885	13	–	100; 65
143.	VAJNA Berta férjezett szemerjai SERESTER Albertné	–	28	–	–
144.	VARGYASI Mária férjezett TÓDOR Györgyné	–	33	–	139
145.	VAROS(...)SI András	1856–1891	71	–	–
146.	VASZI Anna férjezett BEDŐ Istvánné	–	72	–	11
147.	VERES Antal	1840–1908	23	–	–
148.	VERES Antalné szül. SZÉKELY Klára	?–190...	23	–	128
149.	VERES Ágnes férjezett BOGA Ferencné	–	8	–	20
150.	VERES Ágnes férjezett BOGA Ferencné	–	5	–	21
151.	VERES Bálint	1850–1911	24	–	–
152.	VERES Bálintné szül. HORVÁTH Mária	1856–1932	25	–	55
153.	ifj. VERES Bálint	1877–1886	66	–	–
154.	VERES Borbála férjezett KERÉKES Károlyné	–	4	–	77
155.	VESZPRÉMI Györgyné szül. GÖCZE Klára	1858–?	42	–	54
156.	ZSIGMOND Sámuelné szül. FARKAS Róza	–	35	–	45

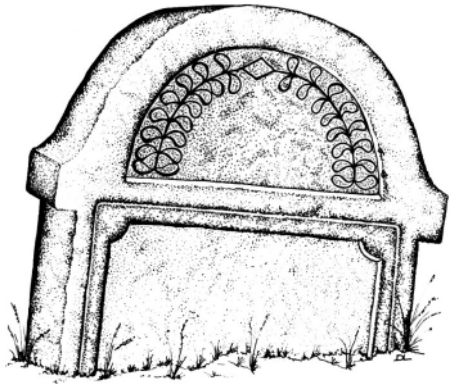
1.

3.

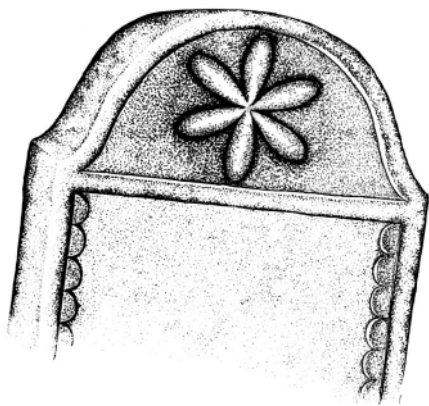

2.

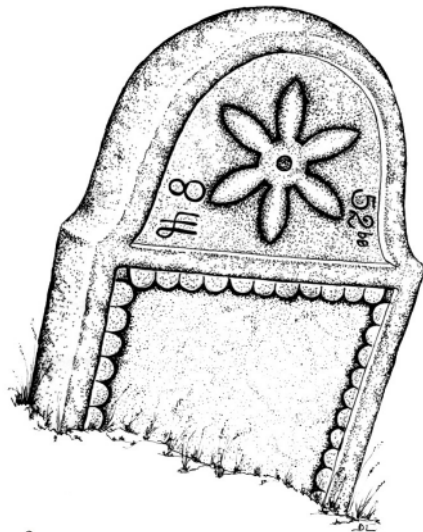

4.

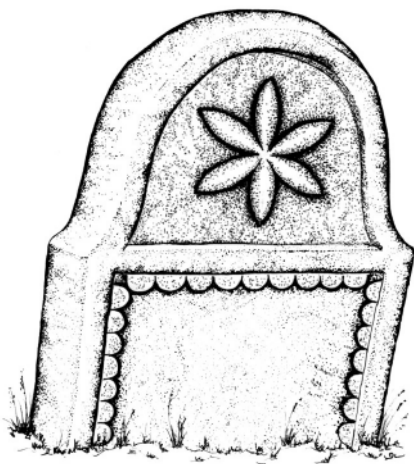

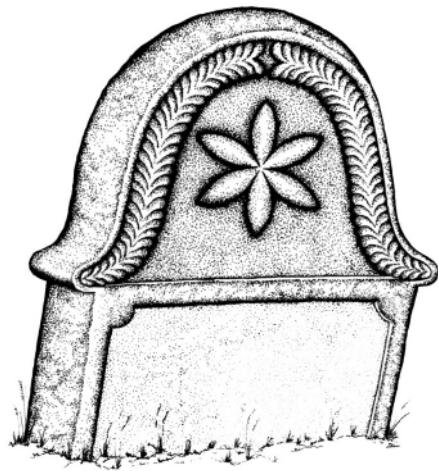
1.

3.

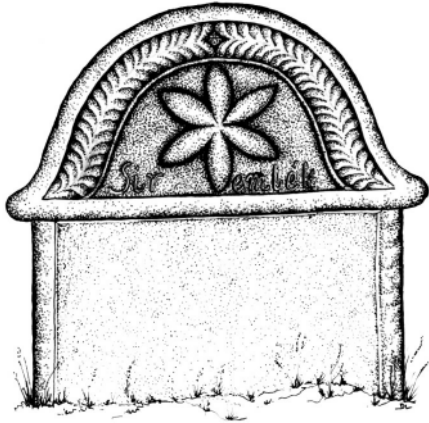

2.

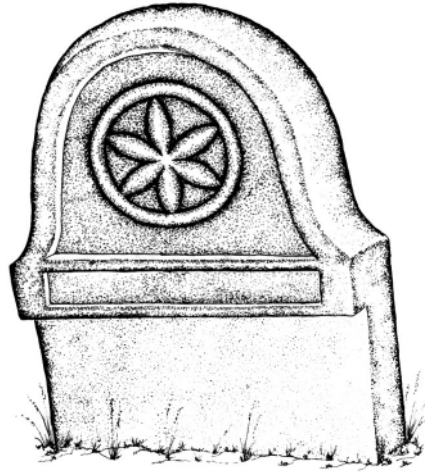

4.

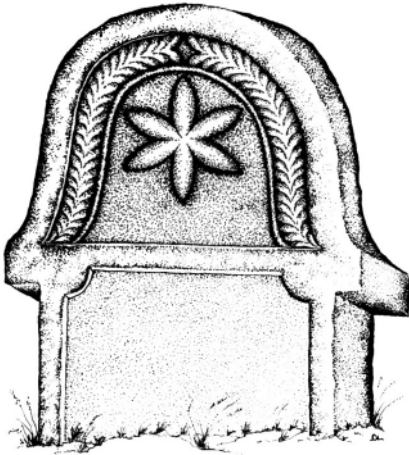

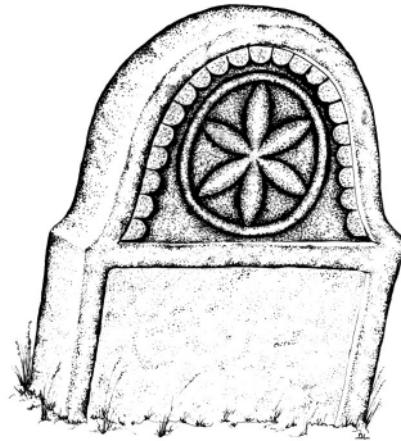
1.

3.

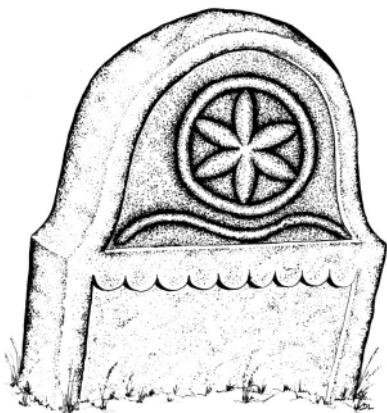

2.

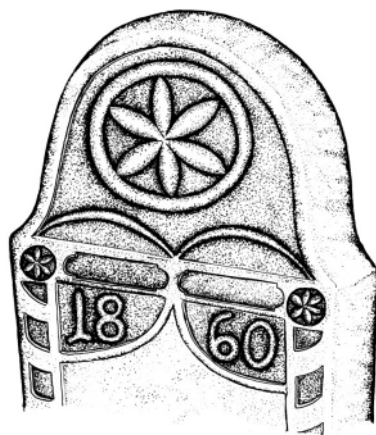

4.

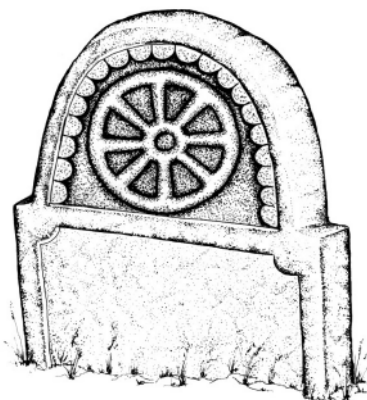
1..

3.

2.

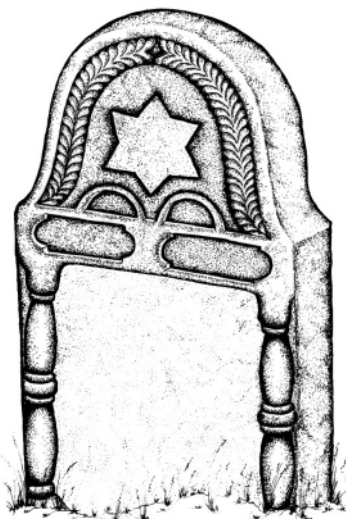

4.

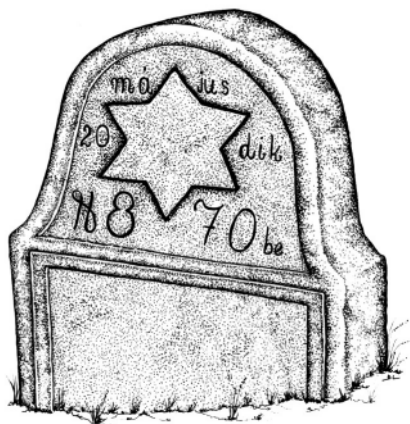

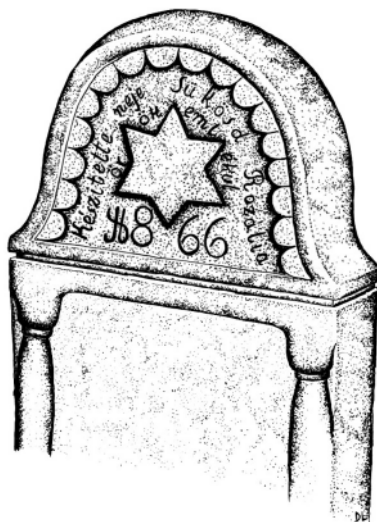
1.

3.

2.

4.

1.

3.

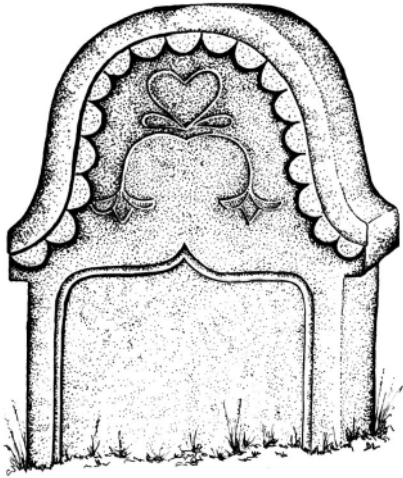

2.

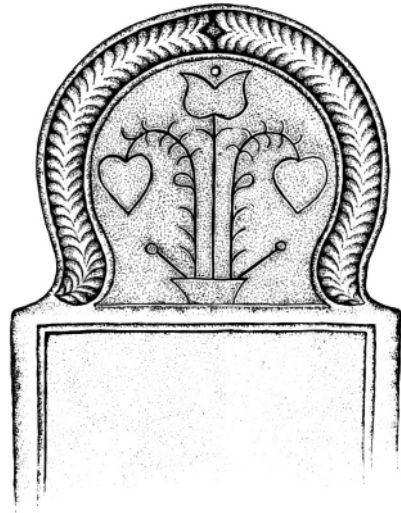

4.

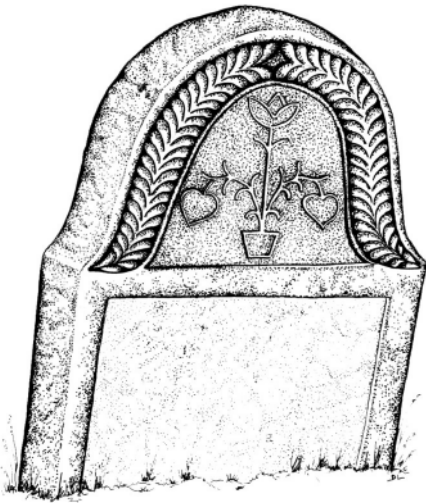

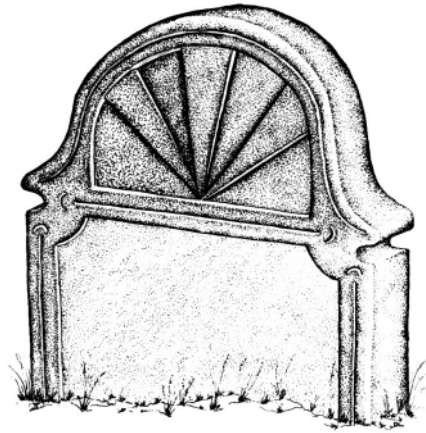
1.

3.

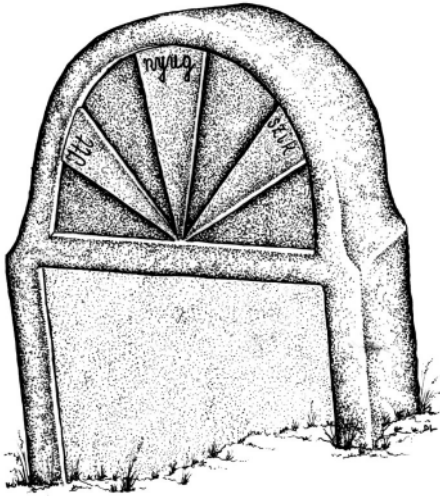

2.

4.

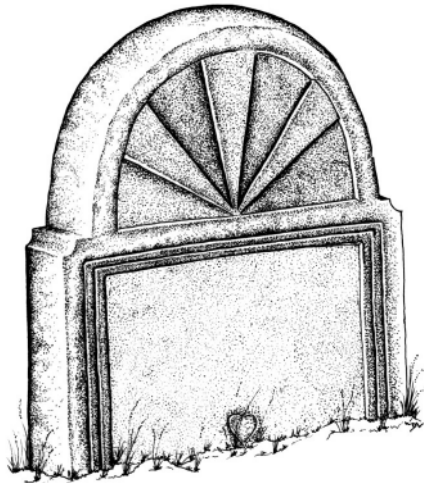

1.

3.

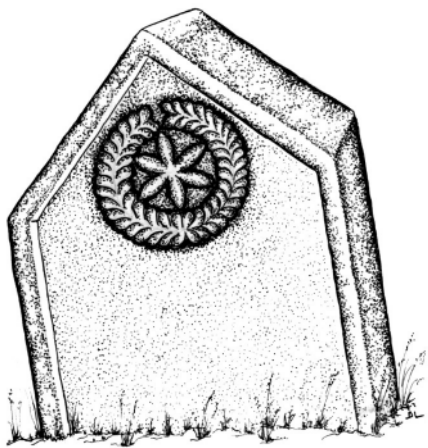

2.

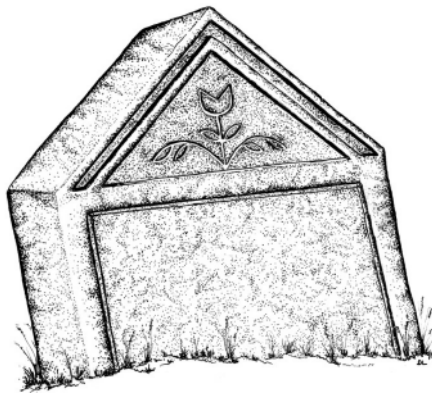

5.

1.

3.

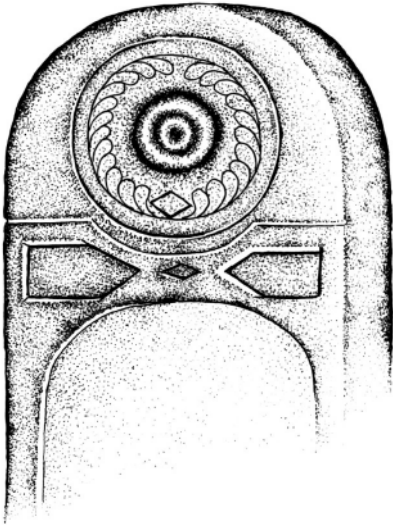

2.

4.

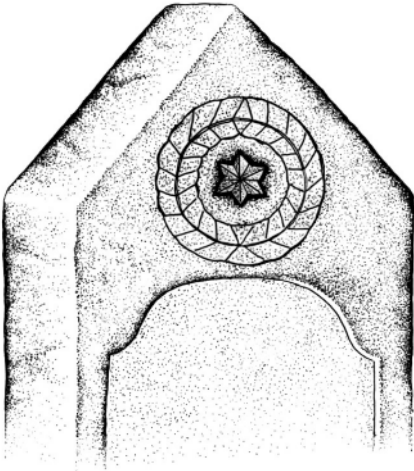

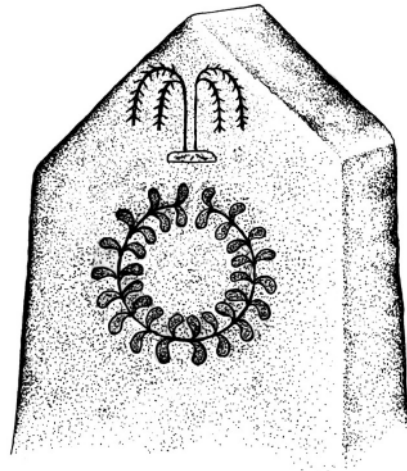
1.

3.

3.

4.

1.

3.

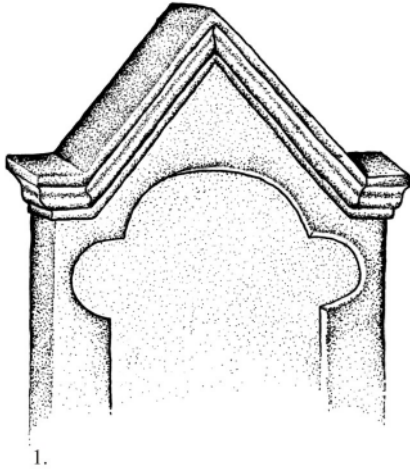

2.

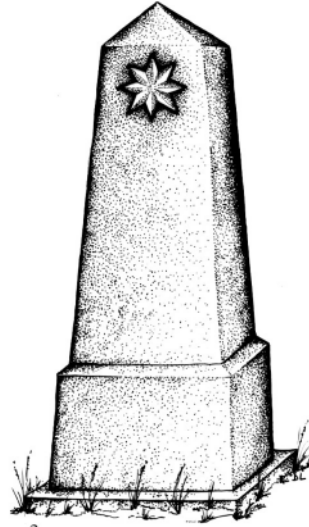

4.

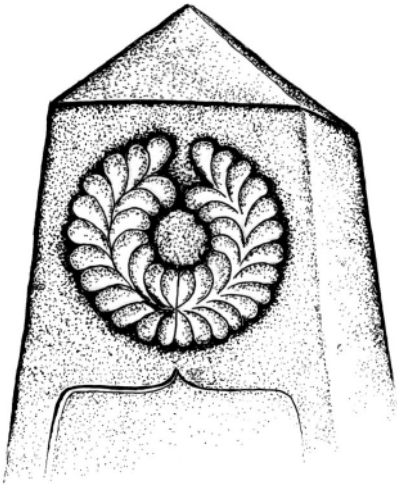

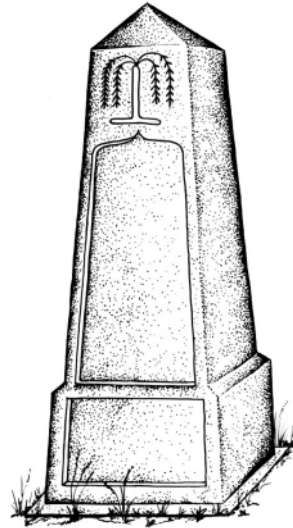
1.

3.

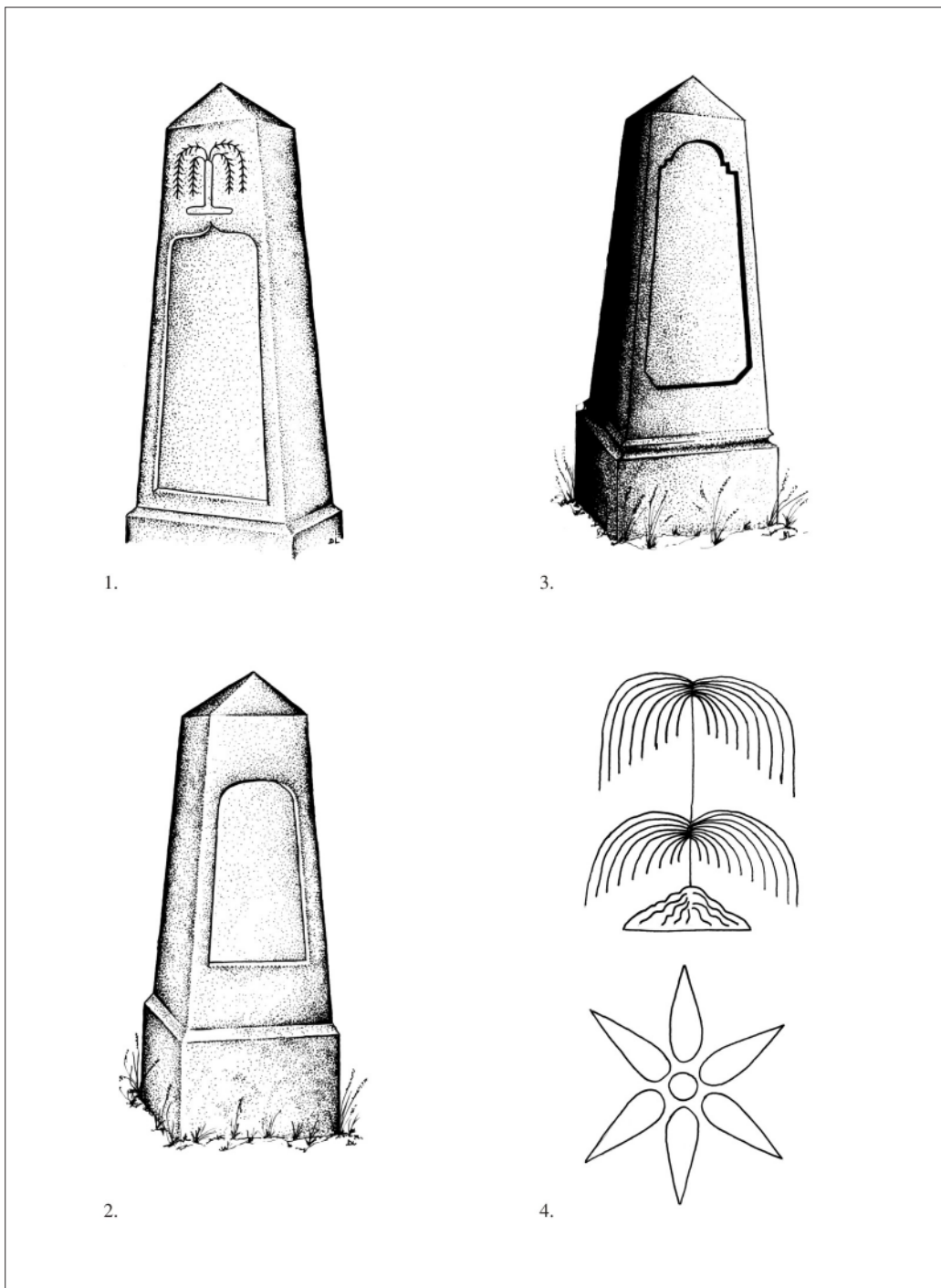

3.

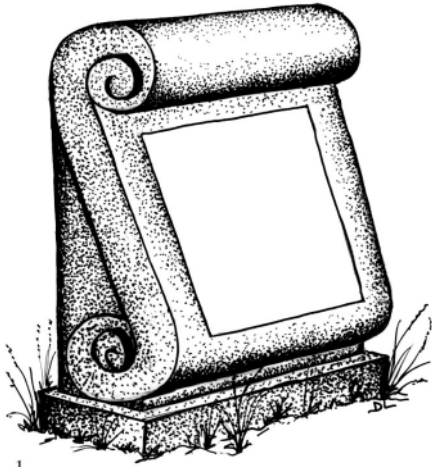
4.

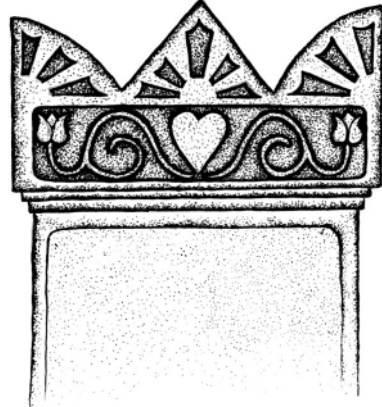

13. ábra

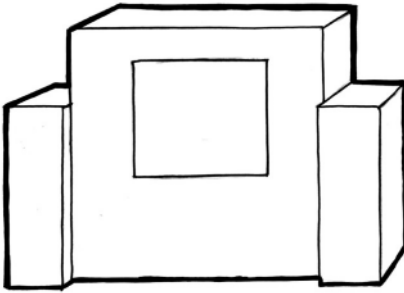

1.

3.

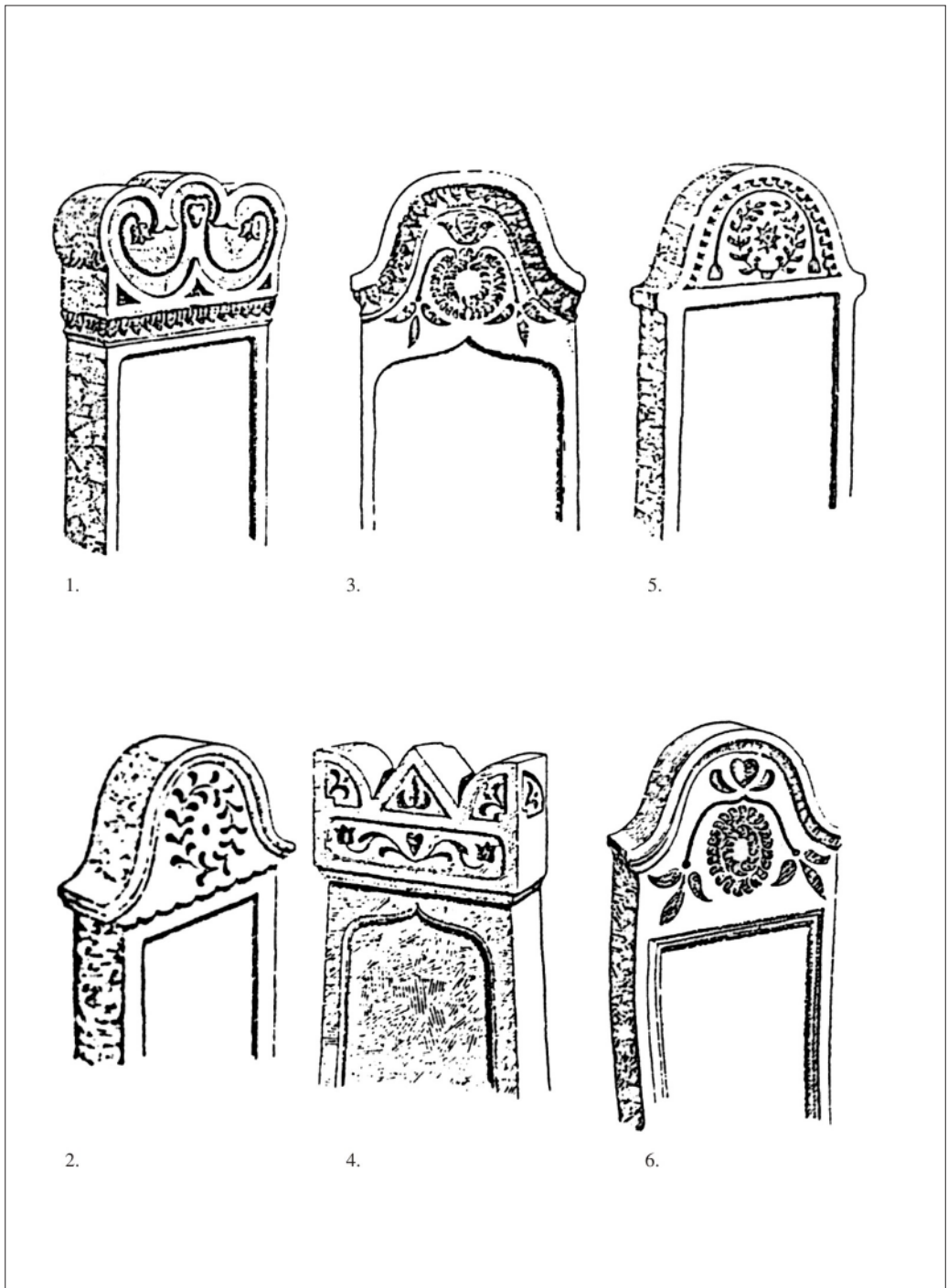

2.

4.

15. ábra Sirkőrajzok Árkosról (1, 4–5.), Nagyborosnyóráról (3.), Lécfalváról (2, 6.), SEBESTYÉN Károly (Néprajzi Értesítő, 1907, 106–107) nyomán

1.

3.

3.

4.

